

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

4

Liaudis virsta tauta

BALTOJI VARNELĖ

Redakcinė kolegija:
Egidijus Aleksandravičius
Antanas Kulakauskas
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka
Antanas Tyla

Recenzavo ist. m. dr. Vytautas Žalys
Knygą parengti talkino: Vytautas Jogėla, Saulius
Pivoras, Vladas Sirutavičius, Giedrius Subačius,
Raimundas Lopata

Redaktorius Gytis Vaškelis

Dailininkas Saulius Motieka

Turinys

I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Antanas Tyla</i>	
Lietuvos valstiečių istorijos (1795-1861 m.) bruožai	7
<i>Saulius Žukas</i>	
Apie Pypkininkus	103
<i>Saulius Sužiedėlis</i>	
Kalba ir socialinė klasė pietvakarių Lietuvoje iki 1864 metų	119
<i>Giedrius Subačius</i>	
Simono Daukanto Didžiojo lenkų—lietuvių kalbų žodyno naujadarai: individuali žodžių daryba.	135
<i>Vytautas Berenis</i>	
Aristokratijos likimas: Henriko Ževusčio metamorfozės	217
<i>Egidijus Aleksandravičius</i>	
Atgimimo istorijos slenksčiai	235
<i>Thomas A. Michalskis</i>	
The National Consciousness among Lithuanian Emigrants to the United States at the Ending of the 19th and Early 20-th Century	251
<i>Tomas A. Michalskis</i>	
Lietuvių atgimimo psichologija Amerikoje tarp senųjų emigrantų XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje. Bendra apžvalga	265
<i>Egidijus Motieka</i>	
Nuo Lietuvių suvažiavimo Vilniuje iki Didžiojo Vilniaus seimo: Istoriografinė suvažiavimo pavadinimo analizė	267
<i>Sigitas Jegelevičius</i>	
Plėšikai ar kovotojai?	327
II. DISKUSIJA	339
<i>Saulius Pivoras</i>	
Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto tautiški profiliai XIX a. pirmojoje pusėje	339
<i>Leonas Mulevičius</i>	
Valstiečių savimonė kaip istorijos mokslo objektas	363

<i>Ingė Lukšaitė</i>	383
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tezės diskusijai: Viduramžiai ir ankstyvieji naujieji laikai	391
<i>Algirdas Narbutas</i>	
Valstiečių tautinės–pilietinės savimonės klausimu	397
III. RECENZIJOS	407
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tautinė, luominė ir valstybinė savimonė viduramžiais.	
Tyrinėjimo problemos	407
<i>Vladas Sirutavičius</i>	
"Liaudis virsta tauta" - E.Vėberio paradigma	419
<i>Česlovas Laurinavičius</i>	
Netradicinė recenzija Leono Sabaliūno monografijai	
"Lietuviška socialdemokratija iš perspektyvos, 1893-1914 m."	437
IV PUBLIKACIJOS	449
<i>Zita Medišauskienė</i>	
Carinės valdžios sumanymas leisti liaudžiai skirtą žurnalą rusų ir žemaičių kalbomis XIX a. 7-ajame dešimtmetyje	449
<i>Antanas Kulakauskas</i>	
Penki 1882-1883 m. Rytų Lietuvos valstiečių kolektyviniai prašymai dėl lietuvių spaudos lotyniškuoju raidynu leidimo	479
<i>Juozas Tumas</i>	
Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus seimo laiku. (Parengė E.Motieka)	491
STUDIA HISTORII ODRODZENIA LITEWSKIEGO	
RESUME	507
STUDIES OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN REVIVAL. SUMMARY	521
STUDIEN ZUR GESCHICHTE DER LITAUISCHEN WIEDERGEURT. KURZFASSUNG	535
ASMENVARDŽIAI	551
VIETOVARŽIAI	571

Pratarmė

Ketvirtojo "Studijų" tomo pavadinimas "Liaudis virsta tauta" nėra jo sudarytojų išmonė. Taip profesorius Mykolas Biržiška kažkada pavadino savo istorinės eseistikos knygos "Lietuvių tautos kelias į naująjį gyvenimą" (Los Angeles, 1952-53, T.1-2) vieną skyrių. Ši metafora šiandien intriguoja ir kultūros istoriką, ir filosofą, ir psichologą. Ji suintrigavo ir šio tomo sudarytojus, kartu supratusius, jog ne viską, ką M. Biržiška rašė apie liaudies virsmą tauta, yra vienareikšmiška ir aišku dabartiniam tyrėjui.

Patį rinkinio pavadinimo formulė primena tuos senus nesenus laikus, kada tik Lietuvos bajorai turėjo teisę vadintis tauta - jie buvo vieninteliai pilietinio ir politinio gyvenimo subjektas, feodalinių luomų privilegijų barjerai atsiskyres nuo didžiosios krašto gyventojų daugumos - valstiečių bei negausių miestelėnų. Pastarieji tiek valstiečiai, tiek miestelėnai buvo patys vadinami ir patys jautėsi liaudimi. Liaudies socialinėje psichologijoje priklausymas luomui, konfesijai, parapijai, pagaliau savininkui ar valstybei buvo svarbiausias savivokos elementas. Šis savivokos būdas užgožė ir individualizmo apraiškas (vyravo kolektyvinės bendruomeninės sąmonės sinkretizmas), ir pilietinius jausmus, pamažu kylančiuosius į sąmonės paviršių socialinių sukrėtimų - sukilimų, reformų ir revoliucijų - metu. Luominių skirtumų dilimas, modernios visuomenės formavimasis XIX a., praeitin grimstanti "mėlynojo kraujo" ideologija - visa tai tipiška europietiškos civilizacijos keliui. Bet lietuvių arba Lietuvos liaudžiai istorija lėmė ne kelią, o šalikelę. Lietuvos bajorijos deklasacija XIX a., vyko kartu su polonizacija. Šis procesas pasiekė tokių mastų, jog visa buvusi "Lietuvos tauta", visi buvusios valstybės - LDK - piliečiai, t.y. bajorai, XIX a. viduryje, ypač pabaigoje, oficialių Rusijos sluoksnių imti vadinti lenkais, o etnonimas "lietuvis" paliktas tik valstiečių, t.y. lietuviams buvo skirta būti "liaudimi", o ne "tauta".

Anuo metu nei politikams, nei mokslininkams, nei apskritai šviesesnei visuomenei toli gražu nebuvo tas pats, į kuria idealiai konstruojamos europietiškos civilizacijos piramidės pakopą krašto viešpačiai bandė įrašyti lietuvius. Kita vertus, dėl visiškai aiškių priežasčių patys valstiečiai sąmonėjo ir piliečiais virto labai sunkiai. Kalbant prof. Vytauto Kavolio žodžiais, liaudies sąmoningumo trajektorija - kiek ją dabar galima pamatuoti - nebuvo labai aukšta.

Skirtingi Lietuvos visuomenės sluoksniai modernios tautos linkėjo skirtingais keliais. Vienaip savo šaknų ir tapatybės su visa liaudimi ieškojo Lietuvos bajoras, kitaip savo prigimtą lygybę su kitais žmonėmis suvokė lietuvių valstietis, tampantis politinio gyvenimo subjektu, piliečiu, asmeniu, senas tradicijas turinčios bendrijos atstovu. Tokia savimonė ir darė liaudį tautos dalimi. Liaudis papildė ir išplėtė tautos visuomenę, kartais net nepaliko vietos buvusiems tos tautos puoselėtojams bajorams. Liaudis virto tauta ne savaimė ir ne be kančių. Vieni skausmai ir sunkumai kilo dėl rusų politikos, kiti - dėl tos naštos, kuri mums buvo užkrauta praeities su valstybe "nuo jūros iki jūros", su daugiataute, skirtingai Dievą garbinančia gyventojų visuomene, tirpinusia mūsų protėvius ir maišusia juos su svetimais. Šiame "Lietuvių atgimimo istorijos studijų" tome įvairūs autoriai kiekvienas asvaip mėgino žvilgtelėti į tuos dalykus, kuriems, jų požiūriu, iki šiol buvo skirta pernelyg mažai dėmesio.

Ištaisydami nemalonią klaidą pažymime, kad studijų pirmąją tomą redagavo Antanina Šiugždinytė, o trečiąją - Gytis Vaškelis, viršelius pirmam ir trečiam tomams parengė dailininkas Saulius Motieka.

Redakcinė kolegija